

The Halakhic Process: A (Brief) History
Class 4: The Age of the Codes
Rabbi Jonathan Ziring: jjiring@migdalahatorah.org
Drisha, Spring 2021

1.

The Shulhan 'Aruk:
Enduring Code of Jewish Law

ISADORE TWERSKY

Shulhan 'Aruk, A TERM TAKEN OVER FROM early rabbinic exegesis in the Midrash¹ and applied to one of the most influential, truly epochal literary creations of Jewish history, has a double or even triple meaning, and its use therefore necessitates precise definition or description. *Shulhan 'Aruk* is the title given by R. Joseph Karo (1488-1575) to a brief, four-part code of Jewish law which was published in 1565-66, just over four hundred years ago. *Shulhan 'Aruk* also designates a composite, collaborative work, combining this original text of R. Joseph Karo, a Spanish emigré from Toledo (1492) who lived and studied in Turkey and finally settled in Palestine in a period of turbulence and instability and apocalyptic stirrings, with the detailed glosses—both strictures and supplements—of R. Moses Isserles (c. 1525-1572), a well-to-do Polish scholar, proud of his Germanic background, who studied in Lublin and became de facto chief rabbi of Cracow in a period of relative stability and tranquillity. This unpremeditated literary symbiosis then generated a spate of commentaries and supercommentaries, brief or expansive, defensive or dissenting, from the *Sefer Me'irat 'Enayim* of R. Joshua Falk and the *Sefer Sifteï Kohen* of R. Shabbetai ha-Kohen to the *Mishnah Berurah* of R. Israel Meir ha-Kohen; and the term *Shulhan 'Aruk* continued to be applied to this multi-dimensional, multi-generational, ever-expanding folio volume—a fact which attests the resiliency and buoyancy of the Halachic tradition in Judaism. A person must, therefore, define his frame of reference when he purports to glorify or vilify, to acclaim or condemn—or, if he is able to avoid value judgments,

to describe historically.² The genuinely modest purpose of the following remarks is, first, to chronicle the emergence of the *Shulhan 'Aruk*, especially in its first and second meanings, and then to describe a few of its salient literary and substantive characteristics. "The rest is commentary," which we should go and study.

I

IN THE YEAR 1522,³ R. JOSEPH KARO, a young, struggling, volatile and ascetic scholar, having settled temporarily and discontentedly in Adrianople, Turkey, launched a massive literary project that would preoccupy him, sometimes at a frenetic pace, for over thirty years—twenty years in the composition and about twelve years in editorial revision and refinement.⁴ The stimulus was provided by the worrisome decline in scholarship—"and the wisdom of their wise men shall perish"—⁵ coming in the wake of the rigors and vicissitudes of exile, the endless turbulence of history, and the increasing human imperfection.⁶ The need was great for

2. THE RECEPTION OF THE SHULH. AN 'ARUKH AND THE FORMATION OF ASHKENAZIC JEWISH IDENTITY by Joseph Davis

Throughout Europe—in France, the Low Countries, Spain, England, Germany, Poland, and the Ottoman Empire—the sixteenth century was an age of legal codification.⁴ In England, Richard Morison wrote to King Henry VIII in the 1530s, proposing that “the common laws of this your realm that now be unwritten might be written, that now be dispersed and uncertain might be gathered together and made certain.”⁵ A few years earlier, the Polish parliament decreed that “all the customs, laws, and ancient statutes should be gathered from every province, that we may begin the reformation of the entire constitution.”⁶ *Consuetudines Terrae Cracoviae* (“The Customs of the Land of Cracow”) had already been published in 1506.⁷ Five years after the appearance of the *Shulhan 'Arukh*, in 1569, an enormous legal code, the *Recopilación des Leyes*, was published in Castile.

Each of these efforts strengthened certain political identities and weakened others. The boundary between England and Wales was weakened in the sixteenth

3. בית יוסף הקדמה

ברוך יי אלהי ישראל אשר ברא עולמו לתכלית האדם ומכל מין האדם בחר לו עם סגולה יעקב חבל נחלתו ומרוב אהבתו לעם קרובו קרבנו לפני הר סיני והנחילנו על ידי מבחר המין האנושי משה רבינו ע"ה תורה ומצות חוקים ומשפטים צדיקים לטוב לנו למען נלך בדרכיו ונמצא חן בעיניו. ויהי כי ארכו לנו הימים הורקנו מכלי אל כלי ובגולה הלכנו וכמה צרות צרורות תכופות וצרות זו לזו באו עלינו עד כי נתקיים בנו בעונותינו ואבדה חכמת חכמינו (וגו) ישעיה כט יד (ואזלת יד התורה ולומדיה כי לא נעשית התורה כב' תורות אלא כתורות אין מספר לסבת רוב הספרים הנמצאים בביאור משפטיה ודיניה. וגם כי הם ע"ה כוונתם היתה להאיר מחשכנו נמשך לנו מתוך האור הטוב שנהנינו מהם ע"ה ספק ומבוכה רבה בהיות כל אחד מחבר ספר לעצמו וכופל מה שכבר כתב וחיבר מי שקדמו או כותב הדין בהיפך מה שכתבו חבירו ולא יזכיר דבריו כי תמצא כמה פוסקים מביאים דין אחד סתם כאילו הוא מוסכם בלי שום חולק וכשתחקור בדבר תמצא שגדולים חלוקים בו כמו שזה ברור במקומות אין מספר למי שעייך בספרי הפוסקים ועייך מקום דבריהם בגמרא ובפוסקים הקודמים:

ואם יאמר אדם בכל דין שיצטרך לחקור שרשו ומוצאו בדברי הגמרא והמפרשים והפוסקים כולם יכבד הדבר עליו מאד. כל שכן כי ילאה למצוא הפתח לדעת מקום הדין בתלמוד...

ואם יאמר אדם לבחור בספרי הקוצרים כסמ"ק והאגור והכל בו. באמת שזו דרך קצרה וארוכה כי מעולם לא יוכל לדעת שום דין כהלכתו. ובפרט בספר האגור כי בהרבה מקומות מביא לשון הטור כהייתו והלשון שהוא צריך נגר ובר נגר דפרקיניה והוא ז"ל מעתיקו כמו שמצאו. גם במקומות מביא פוסק אחד להתיר בלי שום חולק במקום שכל גדולי ישראל חולקים ואוסרים וגם הפוסק ההוא שמביא אותו הדין להתיר כתב שיש לגמגם בו. והוא ז"ל כתב דברי ההיתר ולא זכר דברי הגמגום הנזכר בדברי הפוסק ההוא עצמו. דוק במה שכתב בסימן תל"ד על גלגל המגלגל מים ובגלגל קבועים כלים קטנים נקובים בכונס משקה. ועייך במה שכתבתי עליו בטור יו"ד סימן ר"א ותשכח דהכי היא כמה דאמינא:

על כן אני הדל באלפי יוסף במוהר"ר אפרים במוהר"ר יוסף קאר"ו זלה"ה קנאתי לה 'צבאות ונערת חצני לסקל המסילה והסכמתי לחבר ספר כולל כל הדינים הנוהגים בביאור שרשיהם ומוצאיהם מהגמרא עם כל חילוקי סברות הפוסקים איש לא נעדר. ולא ראיתי לעשות ספר זה חיבור בפני עצמו כדי שלא אצטרך לכפול ולכתוב דברי מי שקדמני ולכן הסכמתי לסמכו לאחד מהפוסקים המפורסמים. ועלה בדעתי לסמכו לספר הרמב"ם ז"ל להיותו הפוסק היותר מפורסם בעולם. וחזרתי בי מפני שאינו מביא אלא סברא אחת והייתי צריך להאריך ולכתוב סברות שאר הפוסקים וטעמם. ולכן הסכמתי לסמכו לספר ארבעה טורים שחבר הרב רבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל כי הוא כולל רוב דעות הפוסקים:

...נמצא שמי שיהיה ספר זה לפניו יהיו סדורים לפניו דברי התלמוד עם פירוש רש"י והתוספות והר"ן ופסקי הרא"ש והרא"ש והמרדכי והרמב"ם והגהותיו ומגיד משנה ורבינו ירוחם וספר התרומה ושבלי הלקט והרוקח ושערי דורא וספר התשב"ץ וספר העיטור ונמקי יוסף וסמ"ג וסמ"ק וארחות חיים ותורת הבית והגהות אשירי וספר המנהיג והאגור וספר בעלי הנפש להראב"ד ותשובות הרא"ש והרשב"א והר"י בר ששת וה"ר שמעון בר צמח ומהר"י קולון ותרומת הדשן. כל דבריהם מבווארים היטיב. ובקצת מקומות מאמרי הזוהר:

ולחיות כי כבר נודע שהרא"ש והמרדכי וסמ"ג וסמ"ק וספר התרומה והגהות מיימון כולם נמשכים אחר דברי התוספות על הרוב לכן אם בקצת מקומות לא אכתוב דעתם אל יחשדנו שומע כי כשאני כותב דעת התוספות איני צריך לכתוב דעת הקדושים הללו שסתמם כפירושם. והנה בא לידי קצת תשובות הרשב"א כתובות בעט ברזל ועופרת בדפוס וכתוב בתחלתן שהם תשובות הרמב"ן. וכשאני כותב מאותן תשובות אף על פי שאני יודע שהיא תשובת הרשב"א אני כותב כתוב בתשובות להרמב"ן לפי שספרי הדפוס מצויים ביד כל אדם ומי שירצה לעייך לשון התשובה עצמה יוכל לעמוד עליה:

והנה בא לידי ביאור רוב ספר אורח חיים לרבינו הגדול כמה"ר יצחק אבוהב ז"ל וביאור תחלת ספר אורח חיים ותחלת ספר יורה דעה לרב כמה"ר יעקב בן חביב ז"ל. והסכמתי לכתוב דבריהם בשמם. ובמקום שני"ל לחלוק עליהם אכתוב מה שקשה לי על דבריהם ואכתוב דעתי והמעייך יבחר הטוב בעיניו. ולהיות ספר ארבע טורים מלא טעויות סופר בכמה מקומות אעיר על מקומות הטעות ואכתוב הלשון המתוקן כהלכתו על פי ספרים מוגהים ונכונים שהגהתי מהם:

ועלה בדעתי שאחר כל הדברים אפסוק הלכה ואכריע בין הסברות כי זהו התכלית להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד. וראיתי שאם באנו לומר שנכריע דין בין הפוסקים בטענות וראיות תלמודיות הנה התוספות וחיודושי הרמב"ן והרשב"א והר"ן ז"ל מלאים טענות וראיות לכל אחת מהדעות. ומי זה אשר יערב לבו לגשת להוסיף טענות וראיות. ואיזהו אשר ימלאהו לבו להכניס ראשו בין ההרים הררי אל להכריע ביניהם על פי טענות וראיות לסתור מה שביררו הם או להכריע במה שלא הכריעו

הם. כי בעונותינו הרבים קצר מצע שכלינו להבין דבריהם כל שכן להתחכם עליהם. ולא עוד אלא שאפילו היה אפשר לנו לדרך דרך זה לא היה ראוי להחזיק בה לפי שהיא דרך ארוכה ביותר:

ולכן הסכמתי בדעתי כי להיות שלשת עמודי ההוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדעת אחת נפסוק הלכה כמותם אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקין על הדעת ההוא ולכן פשט המנהג בהיפך:

ומקום שאחד מן הג' העמודים הנזכרים לא גילה דעתו בדין ההוא והשני עמודים הנשארים חולקין בדבר הנה הרמב"ן והרשב"א והרי"ף והמרדכי וסמ"ג ז"ל לפנינו אל מקום אשר יהיה שמה הרוח רוח אלהי"ן קדישין ללכת נלך כי אל הדעת אשר יטו רובן כן נפסוק הלכה:

ובמקום שלא גילה דעתו שום אחד מן הג' עמודים הנזכרים נפסוק כדברי החכמים המפורסמים שכתבו דעתם בדין ההוא. ודרך זו דרך המלך נכונה וקרובה אל הדעת להרים מכשול:

ואם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים אף על פי שאנו נכריע בהפך יחזיקו במנהגם כי כבר קבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר ...

4. דרכי משה הקצר הקדמה

... השנית שהוספתי על דבריו כמה וכמה, ופרצתי נגבה וימה, בדברי הראשונים והאחרונים הלא לאלקים פתרונים, ועם החכמה שכנתי ערמה עם נבונים, ובין שולי מעיליו תליתי הפעמונים, כדרך שאמרו) ב"מ פה ב (איסתרא בלגינא קש קש קריא, ותשובתן בצדן מאמרם אל תהי ראש לשועלים והוי זנב לאריה, ועוד כתבתי הרבה תשובות גאונים, ותשובות אחרונים כתשובת מהרי"ו ודברי האיסור והיתר הארוך אשר לא יכזבו מימיו, והמחבר בית יוסף לא ראן מימיו, ואף כי לפעמים כתב דברים שאין הדעת סובלתן, וכפי הנראה לעניות דעתי פוסלתן.

השלישית והוא העיקר, והוא התכלית המבוקש בזה המחקר, כי ידוע שהרב המחבר בית יוסף, בטבעו אל הגדולים נכסף, ופסק הלכה בכל מקום על פי שני ושלושה עדים, המה הגאונים הנחמדים, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בכל מקום ששנים מהם לדעת אחת נצמדים, ולשאר רבוותא אדירי התורה לא חש עליהם, רק במקום גדולים עמד לפסוק הלכה כדברי שניהם, ואף כי הם קמאי ולא בתראי ולא חש לדברים שצווחו בו קמאי דקמאי, הלא הרי"ף שפסק סוף פ"ב דעירובין והסכימו עמו רבים לפסוק הלכה בכל מקום כבתראי ולא לחוש לדברי קמאי, ואפילו במקום הרב אצל התלמיד, וכן פסקו האחרונים תמיד, ובראשם מהרי"ק ומהרא"י בתשובותיהן הנעימות, אשר בהן האירו כל מחשך וגילו כל תעלומות, וע"י זה הדבר סתר כל המנהגים אשר באלו המדינות, אשר רובם בנויים על הכלל הזה בפשיטות ותמימות, ואין מפקפקים אחר דבריהם, ולכן לא רציתי ג"כ לחלוק עליהן, וכתבתי אצל כל דבר הכי נהוג, וטעמי ונמוקי עמי. וכל דבר כתבתי עליו שם אומרם אם לא אמרתי מעצמי, ואז כתבתי נראה לי להיות נקרא בשמי, ואם באולי טעיתי אתי תלין משוגתי, ולא יא נתלה באחרים סרחוני ושגגתי. ואף כי בעל המחבר בעצמו נטה מזה הכלל, אשר בהקדמתו כלל, ועל פי שנים יקום דבר, ואביא שני עדים לראיה ומהם אדבר, כי באורח חיים ריש סי' רנ"ט) ד"ה מוכין (וסוף סי' רצ"ט) ד"ה אסור (פסק דלא כוותייהו) גם בחושן משפט סימן ש"י) סעיף ב') לא פסק כרי"ף ורא"ש רק כהרמב"ם וסתר כללו שכלל בהקדמתו שסומך עליו הרב המחבר (ומדבהא מודה מר אפשר דגם במילי אחרני לא אזלינן בתרייהו, וכן כתב מהרי"ו בתרייהו, וכן כתב מהרי"ו בתשובה סי' קע"א דעל הרוב פוסקים ע"פ התוספות ומהר"ם וראב"י, וכן מרגלא בפומי דאינשי לפסוק כדברי המרדכי ואשיר"י ובעל הטור ר' יעקב ב"ר אשר, ובדרך זה הלכתי, ושאר הנחתי, סוף דבר קורא אני עלינו, ואף כי אין ערך בין שנינו, ויקח משה את עצמות יוסף כי השבע השביע, ר"ל כי העיקר והעצמות לקחתי ומשאר היה המניעה, וכל חכם יראה יבחר ויקרב, אם כוונתי לאמת או להשיג ולקרב.

... קצור מופלג מכל דברי חדושי בית יוסף, גם תוספות לקט שכחה שהשמיט הרב המחבר מדברי הגמרא והפוסקים הראשונים והאחרונים אשר הביא בספרו ואשר לא הביא כלל כגון חדושי דיני אור זרוע ואגודה ושערי דורא ואיסור והיתר הארוך ותשובת מהרי"ו ומהרי"ל ומהר"ם פד"ו וסדר גיטין וחליצה ובנימין זאב ועוד חידושים מקובצים אשר דבר חדושיהם רבו מלמנות, גם אהבה מגולה ותוכחה מסותרת בענין פסק הלכה בכל מקום שמנהגי בני אשכנז ובני הגלות הלז אשר מבני צרפת אינן נוהגין כדבריו. גם השגות בדברי הרב במקומות הרבה בדברים הנוגעים בפסק הלכה וביישוב דברי הראשונים ז"ל בדרך אחר ממה שהבינים הרב המחבר ספר בית יוסף, כל דין מסודר בסדר נאה וקצר על פי מקומו הראוי לו נכלל בחבור זה הנקרא דרכי משה אשר לעולם לא ינשה אמן כ"ר מלפני אבינו שבשמים אשר הכל בעתו יפה עשה. יתעלה וישתבח בכל דבור ובכל מעשה, אמן.

5. ים של שלמה מסכת בבא קמא הקדמה (1510-1573) - פולין

ונחזור לראשונות, להתלמוד אשר אנו עוסקים בו, וממנו אנו שותים. לולי חכמי הצרפתים בעלי התוס', שעשאוהו אותו ככדור אחד. ועליהם נאמר דברי חכמים כדרבנות, והפכוהו וגללוהו ממקום למקום. עד שנראה לנו כאחת, מבלי סותר ומבלי עוקר. אלא סוגיא זו אומרת בכה, וסוגיא זו אומרת בכה, ולא קרב זה אל זה. ונמצא מיושר התלמוד. ומקושר: וכל הסתימות יפושרו. ותוכן פסקיו יאושרו:

אף כל זאת לא הספיק לאחרונים. אם מצד החלוקות, שעמדו האחרונים אשר באו אחריהם, והוסיפו וגרעו חילקו ושינו. ולא נאותו להם בכל הדרך אשר דרכו, ולקחו (לו) [להם] אשר בחרו. או מצד שבעלי התוס' בעצמם חולקים בכמה מקומות. ודבריהם סתרו זו את זו....

והנה כת אחרת, כגון הרמב"ן והרמ"ה והר"ז והרשב"א, ואיש הקדוש ר' יונה ותלמידיו. ואיש ענו וטהור, אשר אין באחרונים כמוהו, מהר"ם מרוטנבורג נקרא, והעמיד תלמיד אחד, שכמעט מלא את מקומו, מרנא ורבנא רבינו אשר, למדו היטב, ודרשו וחקרו, ובנו את יסודם על דברי הרי"ף. אשר בירר התלמוד, וניפה ב"י נפות. ועל דברי התוספת, משניהם הוציאו לאור כל תעלומתם. אחרי כל זאת לא די שלא הספיק לנו חיבורם, אלא שרבתה המבוכה. והתורה לא נעשה כשתי תורות, אלא כתרי"ג תורות, מרוב ריבוי החלוקות. וכל אחד בונה במה לעצמו. וכאילו כף מאזני צד"ק בידו, ובשקל הקודש הוא שוקל, ומכריע כלפי כף זכותו. ולעומתו ברוך יאמר, הספרדי אומר, לעולם צדקו דברי המחברים אם הוא מן הספרדים. ובפרט דברי הרמב"ם, שהיה מעולה בכל מעלות, בפנימות וחיצונות, וכל חכמי הצרפתים כקליפות השום נגדו. ושרי ליה מריה, שגרמתיה הוא, וגורם דיליה הוא. אם כן הוא מה שנמצא באיגרתו, בכתב שכתב לבנו, וגזר עליו ללמוד ספרי החכם ר' אברהם אבן עזרא, אשר לא היה בעל

תלמודא. ורוב בנינו ופירושו על דרך התכונה והטבעי, וקבלת חיזונו. והתריס בכמה מקומות נגד דברי חכמי התורה והתלמוד. או מבלי השגחה או מבלי ידיעה. וכבודו במקומו מונח, כי חכם גדול היה, ואין משיבין את הארי. כי אין הולכין אחר פירושו, לא לחיוב ולא לפטור, לא לאסור ולא להתיר. כי עשה כמה פעמים נגד ההלכה, אפילו נגד חכמי המשנה, ונגד אמוראי התלמוד בלי מספר. ואמת שמעתי אומרים עליו, שכך היה מכריז, והיה מודיע לרבים, שאינו רוצה לישא פנים, אלא לפרש עד מקום אשר שכלו יגיע, ולולי הקבלה. כאשר רימזו במקצת מקומות בפירוש התורה, לולי הקבלה הייתי אומר כו'. אף על פי כן לא צדקו דבריו בעיני. ולפי דעתי שכבר נתן עליו הדין. כי נתן יד למינים ולצדוקים, ולקלי האמונה. אני הגבר אשר ראה עני עמו. ואף כל זאת ששיבת אותו הרמב"ם, ונתן לו העטרה החרשתי. כי דרך קצת בדרכיו, בעניין חכמת פילוסופים וחידותם. וסברו שבאותה החכמה זכו ועלו לשלימות, ולתכלית הנפש הנשארת. הלואי שתהיה עלייה זו עלייה, ותו לא מידי. אבל לא היה לו להרמב"ם די בזה. אלא שגינה חכמי הצרפתים, ואמר, שלא יראה להם שהם מכירים הבורא, אלא מתוך אכילת בשר שור שלוק מטובל בחומץ (ובשומין) [ובשומן].

6. שו"ת אבקת רוכל סימן ריב (1488-1572) - ספרד וישראל

נדרשתי לאשר שאלני הישיש הנבון ה"ר טודרוס על דבר ריאה הסרוכה במקום חיתוך האונות לבשר שבין הצלעות במקום רביתא דאוני שנהגו עד היום כל בני עירו להכשירה בלי בדיקה כלל בבהמת ישראל אכן בבהמת גוי היו אוסרים לגמרי זולתי בשעת הדחק שאז היו מכשירים גם בבהמת גוי ועכשיו יש מגמגמים בדבר ואומרים מאחר שבאשכנז היו נוהגים לאוסרם לגמרי אפילו בבהמת ישראל שקהל הקדוש קהל אשכנזי ראוי להחזיק במנהג אבותיהם ולאסור אותה ושמה שהתירו אותה עד היום שלא כדין עשו ולכן בקש ממני ה"ר טודרוס הנזכר למעלה להודיעו איזה הדרך ישכון אור :

והנני משיב ואומר ששורש דין זה בפרק מקום שנהגו דתנן התם מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת ... הרי הדבר בבירור שכל איש היוצא ממקום שמחמירין למקום שמקילין ואין דעתו לחזור למקומו דאינו נוהג כמנהג מקום שיצא משם אלא כמנהג המקום שהלך לשם וא"כ בני"ד כשבאו האשכנזים למלכות הזה יש להם לנהוג כמנהגי מקומות אלו ולא כמנהגי מקומות שיצאו משם :

ואם יטעון טוען ויאמר הנ"מ ביחיד הבא לידור במקום שיש בה ישראלים רבים דכיון דיחיד הוא יש לו לבטל מנהגו מפני מנהגם אבל כשנמצא במקום שנוהגים להקל קהל מסויים שבאו ממקום שנהגו להחמיר אינם בטלים לגבי מקום שהלכו שם וצריכי הם להחזיק כמנהג אבותיהם שהחמירו על עצמם איכא למימר דליתא אלא כשם שיחיד צריך לבטל מנהג מקום שיצא משם לגבי רבים דמקום שהלך לשם כך רבים צריכים לבטל מנהג מקום שיצאו משום לגבי מקום שהלכו לשם אם הם מרובים מהם

7. מגן אברהם סימן סח [אריז"ל - 1534-1572 - ארץ ישראל. ר' אברהם גומבינר 1682-1635, פולין]

האריז"ל לא היה אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שסדרו הראשונים כגון הקלירי שנתקנו ע"ד האמת, אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות ממנהג מקומו כי י"ב שערים בשמים נגד י"ב שבטים וכל שבט יש לו שער ומנהג לבד מה שזכר בגמרא שוה לכל (הכוונות) וז"ל הגמרא ירושלמי אף על פי ששלחנו לכם סדר התפלות אל תשנו ממנהג אבותיכם עכ"ל וכ"כ בס"ח סי' רנ"ו וכתב שגם הפוסקים שאומרים על הפיוטים צריך לנגן כמו שמנגנים הקרוב"ץ - ובש"ל האריך בשם גאוני שמצוה לומר פיוטים וכשפייט ר"א וחיות אשר הנה וכו' ליהטה אש סביבותיו עכ"ל:

8. הקדמות לשולחן ערוך הקדמת הרמ"א (1530-1572) - פולין

כ"ש מן הכלל שכלל הגאון הנ"ל מעצמו לפסוק אחר הרי"ף והרמב"ם במקום שרוב האחרונים חולקים עליהם, וע"י זה נתפשטו בספריו הרבה דברים שאינן אליבא דהלכתא לפי דברי החכמים שמימיהם אנו שותין, והם הפוסקים המפורסמים בבני אשכנז אשר היו לנו תמיד לעינים ופסקו מהם קמאי דקמאי, והם האור זרוע והמרדכי ואשר"י וסמ"ג והסמ"ק והגהות מיימון אשר כולם נבנו על דברי התוס' וחכמי צרפת אשר אנו מבני בניהם ...

אף כי דברי סתומים וחתומים ואין ערך להם עם דברי הגאון כאשר כל דבריו נמצאים בספרו הגדול בית יוסף, מ"מ הלכתי בדרכו לכתוב הדברים שתמא, כי לרוב גם דעתי בספרו תמצאהו והמעייין יבחר. ואם לא ימצאהו בספרו ידקדק בדברי האחרונים אשר נתפשטו במדינות אלו אחת הנה ואחת הנה וימצא מבוקשו, כי מעט מזער הוספתי וכתבתי מדעתי כן נראה לי להודיע כי ממני יצאו הדברים, ואקוה להש"י שגם דברי הארוכים יתפשטו בישראל, ושם אגודות אגודות חבילות חבילות של ראיות וטעמים, ונמוקי וטעמי בכל דבר לפי השגת ידי, ומי שיש לו חיד לטעום יבחין המטעמים בטעמיהון בעצמו ולא יסמוך על אחרים, ומי שלא הגיע למדרגה זו לא יזוז מן המנהג,

גַּם עיקר השנתי אינו רק שאוכיח צמקא דצרינו שכותריס
 זה את זה וזה היה נעלם ממנו חילופי מנהגים של ב"י כמו
 שהרב ז"ל היה מוכרח להודיע חילופי מנהגי בני מדינתו ממנהגי בני
 תורתו כמו בן הוא הכרח גדול להודיע חילופי מנהגי בני אשכנז ממנהגי
 מדינת פולין שחס הרב לא רצה לבטל מנהגו מפני מנהגי א"י כ"ש שאין
 לבני אשכנז לבטל מנהגם מפני מנהגי מדינת פולין וכן קחב בתשובת
 מהרי"ל בסי' ק' בשם הרא"ש שאין לבטל מסורת אשכנז בשביל שאר
 מדינות כי התורה ילוזה להם לאשכנזים מזהו החרנן ואפי' אם היה
 המקור שקולין אין לבטל מסורת מדינה זו בשביל מסורת מדינה אחרת
 אפי' באיסורי דרבנן וכ"ש באיסורי דאורייתא וזה הרב עצמו לא כתב
 בהקדמת ספרו דק ממנהגי בני מדינתו ולא זכר מנהגי אשכנז כלל
 ובהקדמת המגיה זכר בפירוט פולני"א רוב"א אה"ס פיה"ס מער"רין
 והרבי עזר את הגבול וכתב ובאולי בכל מקום אשר תשיג לשון אשכנז

גרמניה

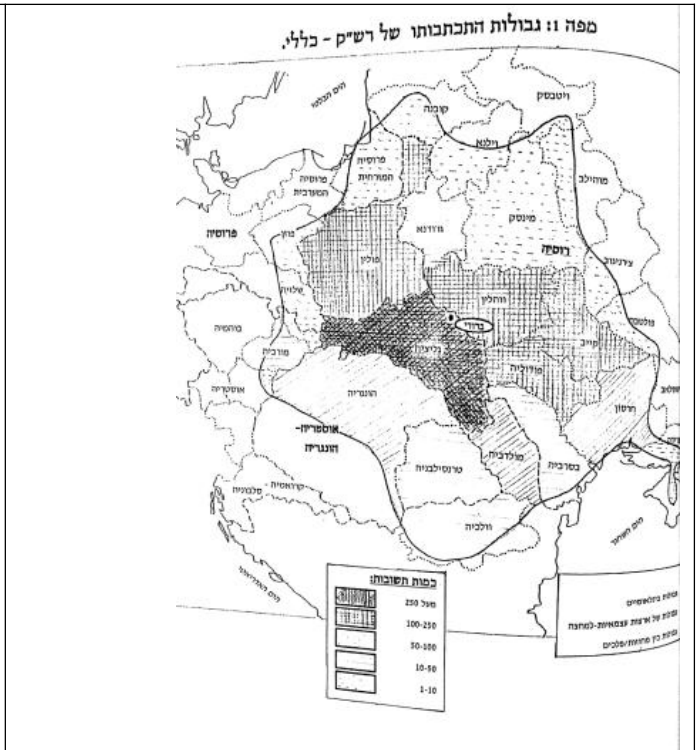
בין היהודים הרי שאם חלק אשכנזים מגיעים ג"כ לבני אשכנז אם
 לאו אכן המדפים הזסיף ליה מדיניה והזכיר ג"כ אשכנז בפירוש דרף
 הראשון כי עיני הקונים לעולם ישוטטו תחילה בתחילת הספר וזה
 הרבה לוקונים מכל המדינות ואינו כן כמו שאבאר אי"ה ולהיות כי

10. שו"ת רבי אליהו מזרחי (הרא"ם) סימן עח (1450-1526) - Constantinople
 שהרי שם האשכנזי במקום זה אינו רוצה לומר שבא ממלכות אשכנז אלא שהוא מקהלת האשכנזים הדרים בקושטנדינא שכל
 הקהלות שבקושטנדינא הן מתיחסין על שם המלכות או העיר שבאו משם והוא ליה כמו שם יחוסן במקום הזה

11. הקדמת הסמ"ע (על חשיבות וקבלת הרמ"א) - ר' יהושע פלק כ"ץ - 1550-1614 - פולין
 גם לרבות שהרי"ף והרמב"ם והנמשכים אחריהן לא היו מבני אשכנז וצרפת... וגרם להן זה גם הלשונית, שלשוניים וכתב
 פסקיהן היו בלשון ערבית, משא"כ לשון אשכנזים וצרפתים.... ואחר פירש"י ובעלי תוס' נמשכו כל גדולי אשכנז וצרפתים שבאו
 אחריהם שמימיהם אנו שותים.

גבולות ההשפעה של רבנות גליציה : במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה, ר' קלוגר כמקרה מבחן / ... מאת חיים
 גרטנר

<https://blog.hamapah.org/>
 In the present case, RSK's sphere of influence largely corresponds to the areas where Mideastern and Southeastern (as opposed to Litvish and Western) dialects of Yiddish were spoken[2], and where the gefilte fish was sweet, not savory[3]. It turns out that our guiding question—What goes into a rabbi's decision about who to turn to for answers to difficult questions?—is answered in part by culture. Rabbis were more likely to entrust such questions to a greater rabbi within the same cultural sphere. That is, in the case of Galicia, to a rabbi who made latkes from kertoflen, not bulbes.

12. **שו"ת הרשב"א סימן רנג**

במקומו של רבי אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין לעשות אזמל. ולא מיחו בידם חכמים לפי שהן עושין כדברי רבם...ומן הדרך הזה כל שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי אחד מגדולי הפוסקים במקום שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי הלכות הרב אלפסי זכרונו לברכה ובמקומות שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי חבור הרמב"ם ז"ל והרי עשו אלו הגדולים כרבם. ומיהו אם יש שם אחד חכם וראוי להוראה ורואה ראייה לאסור מה שהם מתירין נוהג בו איסור. שאין אלו כרבם ממש דבמקום רבם אילו יעשו שלא כדבריו יקלו בכבוד רבם במקומו.

13. **אורים ותומים סימן כ"ה קיצור תקפו כהן קכ"ג-קכ"ד**

וקיימו וקבלו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האומר במטבע הקצר השלחן ערוך והרמ"א. ולדעתי אין ספק כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם כי קושיות רבות שהקשו עליהם האחרונים ותרצו בדרך חריף ועמוק...

14. **שו"ת יביע אומר חלק א - או"ח סימן מ**

(ג) והנה ידוע מ"ש האחרונים ז"ל, שכל ספרדי שעושה כד' הרמ"א נגד הוראת מרן צריך כפרה...ומבואר ג"כ בש"ס שהחזיקו מאד בהוראת מרא דאתרא.. ולכן בודאי שבארצות הללו שהם אתרא דהרמב"ם ומרן ז"ל, כוונתיהו נקטינן, ואין לזוז מדבריהם ימין ושמאל.

15.

הרב יוסף בוקסבוים - נפתח השער - הקדמה למהדורת השו"ע בהוצאת מכון ירושלים

אדם שבידו לחלוק על ח"בית יוסף" אמר פעם רבן של ישראל בעל ח"חון איש", הוא גם אדם שבידו לחלוק על המלאך המגיד של השו"ע. משום שה"בית יוסף" ו"המגיד" שלו הם יצירה רוחנית אחת.

בתורה המורכבת הזו מוביל אותנו החזו"א לאותה פרשת דרכים מופלאה שנופי תורה תלויים בה. מעמדו של ספר ש"חשיית חסכים על ידו", מלאך משמים סולל לפניו הדרך, ובאלו כלים יש לגשת להכרעת מי ש"מלך מלכי המלכים חפץ ביקרו" (לשון המלאך המגיד).

נקודת המוצא, המוסכמת על גדולי האחרונים, שגם במקומות שדברי המחבר נראים מוקשים או שגויים, אבל מהיותו ספר שרוח ממרום שורה עליו, ניתן להעמיס בלשונו, וליישב דבריו גם באופנים שהמחבר עצמו לא התכוון אליהם. "וגם אם הרב בית יוסף לא נתכוון לזה" - כותב ה"חתם סופר" - "מ"מ האלוקים אינה לידו לחמתיק בלשון קולמוסו, שיחיה אותו הצדיק ניצל מאותה השגיאה... כי כן אורחות נותן התורה יתייש עם כל עוסקי תורתו לשמח".

החיד"א בספרו מצטט בשם מרן האריז"ל, ששורש נשמתו של ח"בית יוסף" היתה נשמת רבי יהודה ב"ר עלאי, ראש המדברים בכל מקום, וכמוהו נבעה נשמתו מהיכל האצילות, מטעמים אלו - לדברי האריז"ל - הפך חב"י וספרו לראש המדברים בכל מקצועות התורה.

מתאי טעמא, גם מצינו שהב"י לא חזר מדעתו, גם כשנדמנו לו - לאחר חתימת ספרו - ספרי פוסקים שלא היו בידו, ומלכתחילה היתה הכרעתם עשויה לשנות את פסיקתו, "מ"מ לא שינה מדבריו כלל, וחחזיק דמסתמא חשיית ברוך הוא חסכים על ידו" (ישלום בפמליא של מעלה" לחגרי"א גוטמכר).

16. **של"ה שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (א) [1555-1630]**

אבל כבר אמרתי, שכבר נתפשט בתפוצת ישראל שבחוצה לארץ, במלכות פולניא, ופיהם, ומעהרין, ואשכנז, לפסוק כהגאון מהרמ"א ז"ל,

17. **שו"ת כנסת יחזקאל סימן סג [1668-1749]**

אך במדינות לפולין חס ושלום לשנות דברי פה קדוש רמ"א אשר קבלנו על עצמנו כל יושבי ארץ ותבל ומלאה בפולין לקיים הוראותיו כתורת משה והעובר... וראוי לנזיפה

18. **שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - אבן העזר סימן פו [1713-1793]**

העולה מזה שלפי הנראה א"צ לחוש לחומרא זו שהביאה בד"מ. אמנם חלילה לנו להורות כל כך בנקל נגד תורת משה הוא הרב רמ"א היכא שיש להמציא תקנה אחרת.

שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - יורה דעה סימן מז

ונשאר משה אמת ותורתו של רמ"א אמת

19. **שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן כח**

והרב בית יוסף בריש סימן פ"ג הביאו ורמ"א קבעו בהג"ה צריכין אנו לכופף אזנינו ולשמוע דבריהם באימה.

20. **מעוז כהנא**

נגד דעת רמ"א" (שם, יורה דעה, סי' צט).
את מובנה הקיצוני ביותר של מחויבות "זהותית", על-אישית ועל-עניינית כזו, מציעה
בפנינו התבטאות כנה שמסר לנו מפיו תלמידו הקרוב, ר' אלעזר פלקלס, בנושא ה"סרכא",
וזה לשונה:¹²

שמעתי ממ"ו [ממורי ורבי] הגאון רבן של כל בני ישראל... הגה ברוב השו"ע דעת המחבר להקל
והרמ"א מן המחמירים, ולענין מיעוץ ומשמוש בסרכא מוחלפת השיטה [הרמ"א מיקל ור' יוסף
קארו מחמיר]. ולואי שחכמי ישראל הסכימו להיפוך [משמע: בכל מקום כר' יוסף קארו, ולא
כרמ"א] כי רבו המכשולים מקולא זו... מה שאינן בכל הקולות שזכר המחבר. אמנם כן קיבלנו
עלינו ועל זרעינו עד עולם במדינת אשכנז ופולין הגמשיכים אחר הרמ"א, משה אמת ותורתו
אמת ומינה לא תוע.¹³

ללמדך: מבחינה עניינית הקולא המנהגית שנקט הרמ"א חמורה כל כך עד שראוי לבטלה,
ואפילו אם כנגד זה יתבטלו כל החומרות האשכנזיות ותיקבע הלכה כשיטת השולחן ערוך!¹⁴

אף על פי כן נשלל מהפוסק מרחב התמרון ושיקל הדעת, וזו אינו רשאי להחמיר. המנהג
האשכנזי המחודש והמיקל (ו) אינו עומד לביקורת, בשל מעמדו הקאנוני של הרמ"א במדינות
"אשכנז ופולין". לדברי הנודע ביהודה תקפה קבלת הרמ"א במדינות אלה "עד עולם".
לעוצמת המרכיב המקומי בתפיסת ההלכה האשכנזית נוסף תוכן חדש בראשית העת החדשה,
בשעה שקיבלה מובנים של דווקאיות ושל הכרחיות במאבק מול זרמים סוטים דוגמת שבתאות,
חסידות, ומאוחר יותר גם השכלה. בשפת הקטגוריות המסורתית ובעזרת קישורים נקודתיים,
מפוענחת יכולת התמרון של המחדשים למיניהם כ"ספרדית". כך נמצא הן את החסידים והן את
המשכילים¹⁵ משתמשים במשבצת ה"ספרדית" כמשען של לגיטימיות לשינוי, ואת ה"רמ"א" -
בפי השמרנים - מתעצם כנגדם.¹⁶ ההסתייגות דורשת אפוא הדגשה, ולעתים אף הבניה
מחדשת, של "אשכנזיות" כזהות הלכתית חסינה יותר. הדגשה כזו נוכל למצוא כבר בכתיבת
הנודע ביהודה, בשעה שהוא דן נגד "הספרדים החדשים" ונוסח התפילה שלהם (חסיד או אחר),
הממיר "אהבה רבה" ב"אהבת עולם", וכך כתב:

21. צל"ח מסכת ברכות דף יא עמוד ב

ולכן נלע"ד נוסח שלנו אשכנזים תורה הוא, ואעפ"כ הספרדים יחזיקו במנהגם ויש להם על מה שיסמוכו, ולעולם לא ישנה אדם
ממנהג אבותיו. אבל מה שחדשים מקרוב באו לשנות במדינות הללו מנהג אבותינו הקדושים, המה לדעתי פוגמים בכבוד
רבותינו בעלי התוס' והרא"ש, ועתידים ליתן את הדין, ואין כאן אהבה אלא שנאה, ולתאוה יבקש נפרד [משלי י"ח, א'], ועליהם
אני קורא ולמשנאי אהבו מות [שם ח', ל"ו], והמשנה ידו על התחתונה.

22. שולחן ערוך יורה דעה הלכות מילה סימן רסה סעיף יא

הגה: ונוהגין להדר אחר מצוה זו, להיות סנדק לתפוס התינוק למוהלו (הגהות מיימוני פרק ג' דמילה). ויפה כח הסנדק מכח
המוהל להקדימו לקריאת התורה, דכל סנדק הוי כמקטיר קטורת (מהרי"ל בשם ר"פ = רבינו פרץ), ולכן נוהגין שלא ליתן שני
ילדים לבעל ברית אחד, כדאמרין גבי קטורת: חדשים לקטורת (שם בשם ר"פ).

23. שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - יורה דעה סימן פו

ומה ששאל איש שנולד לו בן זכר ולא מצא סנדק כרצונו רק זה שכבר היה אצלו סנדק באחד מבניו הקודמים אם מותר לכבדו:
הנה אין דעתי נוחה להשיב בדבר שאין לו שורש מן הש"ס ודברי רבינו פרץ שהביא מהרי"ל בריש הלכות מילה הוא רק כעין
אסמכתא לתת טעם על מה שנמנעים מלכבד לאחד בשני בנים. ובגוף הדבר שדימה מהרי"ל מצוה זו למקטיר קטורת. אני תמה
כי אף שדימה הירכים של הסנדק למזבח אכתי מני"ל לדמותו למזבח מקטיר קטורת שהוא מזבח הפנימי ויותר מזה היה לו
לדמות למזבח החיצון ודם הברית לדם הקרבנות שמקומם על מזבח החיצון והרי בכל הקרבנות לא היה מצריכים כהנים
חדשים זולת לפייס השלישי היו אומרים חדשים לקטורת באו והפיסו. ונראה שיצא לו זה מן המדרש הובא בילקוט שמעוני סוף
פ' לך בשעה שמל אברהם ילידי ביתו העמידו גבעות הערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחם לפני הקדוש ברוך הוא
כקטורת הסמים וכעולה שהיא כליל לאישים. וע"ז סמכו הר"פ ומהרי"ל לדמות מצוה זו לקטורת. ואעפ"כ אומר אני שאין
ללמוד מקטורת לענין שתהא מעשרת ולהקפיד על חדשים כקטורת. שהרי במס' יומא דף כ"ו ע"א מקשה בגמ' אי הכי עולה נמי
וכו' א"ל הא שכיח והא לא שכיח. ופירש"י ומסתברא דכי כתיב עושר אדלא שכיח וא"כ אין ללמוד מקטורת דקטורת לא היה
בכל העולם רק במקדש פעמים בכל יום אבל מצות ברית מילה יש בכל גבול ישראל בכל יום הרבה מאד. וא"כ מסתמא לא קאי
עושר על דבר השכיח הרבה. אמנם אולי בהחשב נגד זה שקטורת לא שייכא אלא בכהנים והמה מתי מספר חלק קטן נגד כלל

ישראל ומצות מילה אף שיש הרבה בכל יום אבל גם הזוכים במצות המה הרבה מאוד שכל ישראל ראויים לזה וריבוי כל ישראל נגד הכהנים הוא אפשר כמו ריבוי מצות מילה נגד קטורת. ואולי בזה יש לתרץ למה על הסנדק הקפיד מהר"פ להדר אחר חדשים ועל המוהל לא מצינו שהקפיד ואם רגלי הסנדק הם מזבח הקטורת א"כ המוהל הוא כמקטיר קטורת. ולפמ"ש ניחא דמוהלים לאו כולהו חזיא לכך וצריך אומן ובקי ולא נפיש אומנים יותר מכהנים ומקרי מצות מילה שכיח לגבי אומנים יותר מקטורת לגבי כהנים. אמנם בתוס' ישנים שם ביומא לא פירשו כפירוש רש"י ולפי פירושם גם עולה מעשרת אף ששכיח. ועכ"פ כל הדברים הללו אין להם שורש ועקר בגמ' והכל רק דרך דרש ורמז ולא לעכוב ולא למנהג קבוע. ובכל מדינת פולין אין מדקדקין בזה ובהרבה מקומות הרב הקבוע הוא חיוב לסנדק תמיד וגם פה קהלתנו אין הכל מקפידין בזה.

24. ביאור הגר"א על שולחן ערוך יורה דעה הלכות מילה סימן רסה סעיף יא
[מו] (ליקוט) ולכן נוהגין כו'. דבריו א"ל שחר דא"כ מ"ט מאדם אחד דוקא ואחד לא יעשה ב' פעמים סנדק לעולם ולעולם לא ראינו סנדק שמתעשר אלא המנהג הוא ע"פ צוואת ר"י החסיד סי' מ' ע"ש (ע"כ):